

Tomica Vrbanc

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Hrvatske bratske zajednice 4, HR-10000 Zagreb
tvrban@nsk.hr

U odsutnosti oca: autorska pozicija Michela Foucaulta u »Poretku diskursa«*

Sažetak

Namjera ovog teksta je pokušaj opovrgavanja Foucaultove teze o smrti autora, ali pokušaj koji ne ide smjerom analize svih relevantnih tekstova i iznošenja argumenata protiv ove teze, nego primjenjujući metodu komentiranja odabranih dijelova jednog njegovog teksta – »Poretka diskursa«. Koristeći ovu metodu nastojao sam (prema Foucaultovom izrazu iz predgovora Rađanju klinike) »ispitati diskurs« u znaku pitanja opovrgava li on sam i na koji način tezu o smrti autora. Drugu točku »ispitivanja diskursa« predstavlja utjecaj osobne Foucaultove biografije na njegovo djelo, smjer koji se otvara odgonetanjem nositelja »bezimenog glasa« s početka ovog teksta. Foucault je i sam priznavao utjecaj biografskih činjenica na svoj rad, odnosno, prepoznavao da se cijeli njegov rad temelji na elementima vlastitog iskustva. Završni tok analize ide u smjeru otkrivanja paternalističke mreže odnosa Foucaultovog teksta.

Ključne riječi

Michel Foucault, »smrt autora«, poimanje autorstva, autobiografski elementi, retoričke konvencije, paternalistička pozicija, govor vs. pisanje, smrt i pisanje

Autobiografski okvir

Teza o smrti autora, kao i ona o smrti čovjeka, jedna je od temeljnih teza Foucaultove »arheologije humanističkih znanosti«. U njegovom tekstu iz 1969. godine (sa značajnom formulacijom pitanja u naslovu) »Što je to autor?« on ove dvije smrti izjednačava i smješta ih istovremeno sa smrću Boga: »autor je nestao, Bog i čovjek umrli su zajedničkom smrću«. ¹ Ovo će biti temeljna teza za njegovo »preispitivanje praznog mjesta koje je nastalo nestankom autora«. ² U ovom kontekstu, smatrao sam poticajnim ispitati tezu o smrti autora na primjeru Foucaultovih tekstova i njegovu teoriju o autorstvu na primjeru njega kao autora. Tekst kojim ću se poslužiti u tu svrhu je »Poredak diskursa«, naročito njegov uvodni i završni dio. Pitanje kojim ću se voditi ono je kojim se vodio i Sean Burke u svom istraživanju o »smrti i povratku autora«: »Tko

*

Ovaj rad nastao je prvotno kao seminarski rad na kolegiju »Tekst i komentar«, u okviru poslijediplomskog studija književnosti. Profesoru Nenadu Iviću zahvaljujem na poticaju da se bavim upravo ovim tekstom, kao i upućivanje na Derridaov tekst »Platonova ljekarna«.

1

Foucault, Michel. What is an author? // Language, counter-memory, practice: selected es-

says and interviews / Michel Foucault; edited with an introduction by Donald F. Bouchard; translated from the French by Donald F. Bouchard and Sherry Simon. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1980, str. 121.

2

Isto.

ili što, u konkretnom slučaju, je pripovjedač odnosno autor smrti čovjeka?«.³ Burkeovo istraživanje temelji se na opažanju da je, upravo u tekstu kao što su *Riječi i stvari*, Foucault »morao odvući pozornost od vlastite autorske pozicije«,⁴ što se može primijeniti i na one njegove tekstove koji se bave pitanjem autorstva. Jer, kao što je u arheološkom pothvatu, u kojem se istražuju mijene epistema i njihove osobine, nužno da se arheolog postavi izvan i iznad čitavog sistema, tako i njegova autorska pozicija u tekstovima u kojima govori o poimanju autorstva mora biti na distanci, izvan i iznad različitih teorija o autorstvu.⁵ Upravo zbog toga bit će zanimljivo vidjeti koja je Foucaultova autorska pozicija unutar njegovog diskursa o autorstvu.⁶

»Poredak diskursa« (*L'ordre du discours*), koji je prvotno izgovoren kao inauguralno predavanje na College de France, učinio mi se vrlo pogodnim za razmatranje autorske pozicije Michela Foucaulta. U svom uvodnom kao i završnom dijelu Foucault progovara na osobni način, sa svojim osjećajima, strahovima i nemirima, sa svojom poviješću. Početak i kraj čine tako autobiografski okvir⁷ ovog teksta i kao da predstavljaju otvoren poziv za upravo ovakvo ispitivanje Foucaultovog diskursa o autorstvu.⁸ Inauguralno predavanje je održano 2. prosinca 1970. na Katedri za povijest sustava mišljenja. Ovu katedru Foucault nasljeđuje od Jeana Hyppolitea, svog učitelja i mentora još iz vremena pripreme za upis studija filozofije. Foucaultov izbor na mjesto profesora ove najuglednije francuske akademske ustanove u četrdeset trećoj godini života pokazuje koliki je intelektualni ugled već tada stekao svojim radom.

U ovom kontekstu treba *čuti* način na koji je Foucault započeo predavanje te večeri:

»Volio bih da se u izlaganje koje danas moram održati, i u ona koja ću ovdje možda godinama držati, mogu ušuljati kriomice. Umjesto da uzimam riječ, volio bih da me ona obuzme i ponese mnogo dalje od svakog početka. U trenutku dok govorim volio bih osjetiti da mi već odavno prethodi jedan bezimeni glas: tada bi mi bilo dostatno da suvislo oblikujem i slijedim izričaj, da se bez osobita obzira postavim u njegove međuprostore, kao da mi on daje znak ostajući za trenutak u neizvjesnosti. Početka, dakle, ne bi ni bilo; i umjesto da budem onaj od koga dolazi diskurs, prije bih bio nasumični učinak njegova odvijanja, sitna pukotina, točka njegova mogućeg iščeznuća.«⁹

Dakle, riječ je o teškoći započinjanja, o teškoći »uzimanja riječi«, o želji »da se ne mora započinjati«. Teškoća koju smo toliko puta osjetili, teškoća započinjanja predavanja, neke važne teme u razgovoru, izgovaranja nekih dilema i pitanja. Još više teškoća početka pisanja, tjeskobno sučeljavanje s praznim bijelim papirom, uzmicanje pred tim nadolazećim ispisivanjem misli, koje predstavlja kraj neizraženog, ali bujnog života koji je misao imala prije pisanja. U tom trenutku počinjanja teškoću predstavlja »uzeti riječ«, preuzeti odgovornost kao osoba, kao određeni *ja* u *vođenju riječi*, u izvođenju riječi iz nekog unutarnjeg, tihog života u javni život, u dovođenju te riječi pred druge. Na ovom općenitom, egzistencijalnom planu očevidna je napetost između ovog *ja* i drugih koja može poprimati oblike nerвозe i nemira pred nepoznatim, nepredvidljivim, stranim, do tjeskobe i straha pred nečim (nekim) drugim koji dovodi u pitanje ili potpuno negira ovaj *ja* kao osobu, drugim riječima kao strah pred smrću. To je strah osobe koja se još nalazi (parafrazirajući izraz iz jedne od sljedećih rečenica) »s ove strane diskursa«, dok »izvana razmatra njegovu moguću osebjnost, pogibeljnost, možda i zlokobnost«.¹⁰ Zbog toga je razumljivo da predavač koji se nalazi u ovoj situaciji traži oslonac u »bezimenom glasu« koji bi mu »odavno prethodio« i koji bi mu omogućio čvrst temelj na kojem bi mogao »suvislo oblikovati i slijediti izričaj«. On priželjku-

je udobne »međuprostore« koje bi mu omogućio glas koji prethodi. Vrhunac, sažetak želje predavač iskazuje u zadnjoj citiranoj rečenici. Na taj način, zaključuje on, ovog tegobnog početka ne bi ni bilo, »i umjesto da budem onaj od koga dolazi diskurs, prije bih bio nasumični učinak njegova odvijanja, sitna pukotina, točka njegova mogućeg iščeznuća«.

Ovaj zaključak je vrlo složen i potrebno je pažljivo *razmotati* njegove slojeve. Prije svega, tjeskoba počinjanja pred kojom se predavač nalazi posljedica je naloga da »uzme riječ« pred kojim se nalazi kao osoba sučeljena prema drugima i Riječi koju treba dozvati u život.¹¹ Nastavljanjem na pouzdani i davni glas koji mu prethodi, osoba gubi svoju suverenu individualnost u odnosu na Riječ (diskurs) jer postaje tek učinak Riječi, »nasumični učinak njegova odvijanja«. Ovdje nastaje obrat, tako da se više ne radi o jednoj osobi kao (potencijalnom) autoru mnoštva diskursa, nego svaki diskurs »nasumično« rađa mnoštvo osoba svojim »odvijanjem«, kao »sitne pukotine« u tom odvijanju. Ova rečenica u autorefleksivnoj formi iskazuje razlikovanje između tradicionalne i moderne uloge autora. Dok je u tradicionalnoj ulozi autor zauzimao mjesto suverenog stvaratelja diskursa, a to je mjesto prije i iznad diskursa, u suvremenom razdoblju diskurs zauzima povlašteno mjesto, prije i iznad svega, pa i autora koji je samo »nasumični učinak njegova odvijanja«.

Nakon toga, umjesto bezimenog glasa progovara predavačeva želja:

»Valja nastaviti, ne mogu nastaviti, valja nastaviti, valja izricati riječi sve dok ih ima, valja ih izricati sve dok me one pronalaze, dokle god mi govore – neobičan trud, čudna greška, valja nastaviti, to je možda već učinjeno, možda su mi one već pripočene, možda su me dovele do praga moje povijesti, začudilo bi me da se ona otvore«.¹²

3

Burke, Sean. Autor i smrt čovjeka // Autor, pripovjedač, lik / priredio Cvjetko Milanja. Osijek: Svjetla grada; Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pedagoški fakultet, 2000, str. 102.

4

Isto, str. 125.

5

O »izmještanju« svog diskursa iz sustava ograničenja koja analizira i smještanju sebe kao autora izvan vremena u *Riječima i stvarima* vidjeti analizu S. Burkea (nav. dj., str. 125).

6

Djelomično je sličan pristup nekih komentatora Foucaultovog djela koji »primjenjuju kasni Foucaultov model za studiju 'etike' njegovog vlastitog djela« (vidi Rayner, Timothy. *Between fiction and reflection: Foucault and the experience-book* // *Continental Philosophy Review* 36 (2003), str. 27).

7

O korištenju autobiografskih okvira u filozofskom diskursu u svrhu smanjivanja distance i relativiziranja odnosa između impersonalnosti i istinosne valjanosti nekog sustava vidi Burke, nav. dj., str. 144 i dalje.

8

Prema mojim dosadašnjim saznanjima, uvodnim dijelom »Poretka diskursa« ozbiljni-

je se pozabavio jedino Timothy O'Leary (*Foucault's turn from literature* // *Continental Philosophy Review* 41 (2008), str. 104–106). On u uvodnim odlomcima predavanja uočava »lirsku aluzivnost« i »igr jezika, koja je najlitterarnije od svega što je Foucault napisao«.

9

Foucault, Michel. *Poredak diskursa* // *Znanje i moć / izbor priredili Hotimir Burger i Rade Kalanj; prijevod Rade Kalanj. Zagreb: Globus, 1994, str. 115.*

10

Isto.

11

Kao i prema objektu izlaganja, kako teškoću počinjanja objašnjava O'Leary: »Trenutak počinjanja, kao trenutak ulaska, je prilika kad određujemo objekt ili praksu izvana« (O'Leary, nav. dj., str. 105). On također uočava kako govoriti, upustiti se u diskurs predstavlja dužnost (nalog), i to »dužnost koju bi se voljelo izbjeći« (isto, str. 104).

12

Foucault, 1994, str. 115.

Obrat koji je prije naznačen razvija se dalje jer predavač priželjkuje da riječi »pronalaze« njega, da riječi »govore« njemu, a ne obrnuto.¹³ Ne događa se samo obrat u kojem onaj koji govori nije autor diskursa, nego se autorstvo diskursa prenosi na nekog drugog (Drugog) koji te riječi »priopćava«. Ovaj Drugi je onaj »bezimni glas« preko kojeg predavač nastoji izbjeći odgovornost za izgovorenu riječ, a istovremeno je onaj koji poznaje predavača bolje od njega samog. Na taj način Drugi pomaže predavaču da dođe do sebe, do sebe onakvog kakvog ga definira njegova povijest.

Ali baš na ovom mjestu, nakon doticanja teme vlastite povijesti, predavač čini blagi odmak prema objektivnijem tonu izlaganja:

»Mnogima je, držim, svojstvena ta želja da ne moraju započinjati, želja da se od početka nađu s druge strane diskursa a da pri tome ne trebaju izvana razmatrati njegovu moguću osebnost, pogibeljnost, možda i zlokobnost.«¹⁴

Osobni glas predavača počinje se polako povlačiti, sakrivati time što govori u ime »mnogih«, izvlačeći svoju teškoću počinjanja iz sebe i dajući joj pravo javnosti, projicirajući ovu teškoću i na druge. Dvostruko je znakovito mjesto na kojem se događa ova promjena glasa. Ona se zbiva istovremeno sa prvim spominjanjem teme predavanja – diskursom i njegovim (opasnim) osobinama, a prije sljedeće rečenice:

»Na tu toliko zajedničku želju institucija odgovara na ironijski način, jer ona početke obilježava svečano, obavlja ih pozornošću i tišinom, jer im – da bi bili što bolje označeni – nameće ritualizirane oblike.«¹⁵

Odgovor, odnosno mogućnost koju institucija nudi želji kako bi prevladala teškoću počinjanja je »ironijski« jer se čini da ide suprotno želji, pojačava pažnju i daje veću važnost počecima. Cijeli navedeni iskaz se može smatrati autoironijskim, ako uzmemo u obzir da je izgovoren u okviru inauguralnog predavanja na instituciji kao što je College de France, što je *par excellence* primjer »svečanog obilježavanja« početka i »ritualiziranog oblika« obavijenog »pozornošću i tišinom«. Sakrivena autoironičnost sukladna je pojavi objektivnijeg tona izlaganja jer pokazuje odmak predavača prema samome sebi i ujedno prema kontekstu u kojem se odvija predavanje

Proces povlačenja glasa predavača prema objektivnijem tonu nastavlja se kroz svojevrsno scensko uprizorenje, tj. dijalog želje i institucije. Nakon upravnog govora u kojem je progovorio »bezimni glas« sada progovara želja:

»Htjela bih da ne moram sama ulaziti u taj opasni poredak diskursa; htjela bih da nemam posla s njegovom oštrinom i odlučnošću; željela bih da je on posvuda oko mene kao tiha, duboka, beskrajno otvorena prozirnost gdje bi drugi odgovarali na moje očekivanje i odakle bi, jedna za drugom, proizlazile istine.«¹⁶

Ova dramatizacija može se promatrati kao povanjštenje borbe koja se vodi unutar predavača. Želja zastupa onaj dio predavača koji ne želi »ulaziti u taj opasni poredak diskursa«. Želja vidi ovaj poredak kao svog protivnika s kojim se boji sama ući u borbu, i nasuprot tome govori o utopijskoj viziji diskursa kao »beskrajno otvorenoj prozirnosti« iz koje bi izravno, »jedna za drugom, proizlazile istine« i kojem bi se mogla prepustiti kao »sretna lutalica«. Drugog partnera u toj unutarnjoj borbi predstavlja glas institucije, koja se predstavlja kao saveznik i pomoćnik želje:

»Ne moraš se bojati početka; mi smo tu da ti pokažemo da je diskurs u poretku zakona, da se već odavno bdije nad njegovim očitovanjem; da mu je udijeljeno mjesto koje ga poštuje ali i razoružava; i da moć, koju katkad može steći, dobija upravo od nas i samo od nas.«¹⁷

Institucija nudi zakonski uređen poredak diskursa kao pomoć u borbi protiv »opasnog poretka diskursa«. Ovaj iskaz institucije ima neke osobine pogodbe, ugovora između dvije stranke kojim se uređuju njihovi odnosi i pravila ponašanja u svrhu ostvarivanja nekog zajedničkog interesa. Kao vrhunac pogodbe, institucija nudi moć koju diskurs »dobija upravo od nas i samo od nas«. Preko ovog dijaloga, a najviše glasa institucije, predavač uvodi glavne teme ovog predavanja, o načinima na koje društvo kontrolira proizvodnju diskursa i tako umanjuje njegove moći i opasnosti, kao i temu povezanosti diskursa sa željom i moću.

Ovdje završava dramatizacija i izlaganje se nastavlja neutralnim tonom kojim predavač zaključuje:

»No možda institucija i želja nisu ništa drugo do dvije suprotstavljene replike na isti nemir...«¹⁸

Radi se o nemiru koji diskurs uzrokuje svojim osobinama prolaznosti i nestalnosti, a također i zbog moći i opasnosti koje sadrži. Nemir uzrokuje i sumnja kroz koju progovara iskustvo onoga koji je puno javno govorio, razgovarao i pisao, a to je sumnja »da se kroz toliko izgovorenih i dugom upotrebom izlizanih riječi naziru borbe, pobjede, rane, vladavine, ropstva«.¹⁹ I na kraju, pitanjem u čemu se krije opasnost diskursa predavač završava uvodni dio i počinje glavni dio predavanja.

Mogli bismo zaključiti kako ovim pitanjem cijeli uvod dobiva ulogu ukrasa korištenjem literarnog stila, pomalo neobičnog za ovakvu vrstu izlaganja.²⁰ Korištenjem ovakvog stila u uvodu predavač ostvaruje ono o čemu govori na samom početku, »ušuljati [se] kriomice« u predavanje. Tematiziranje teškoće počinjanja može se, s točke gledišta predavača, činiti dobrim načinom da se pobijedi nelagoda uzrokovana tom teškoćom te na taj način probije led i prebrodi kriza koju je uzrokovala nelagoda. Možda bi se, osim toga, mogla pretpostaviti i namjera predavača da ovakvim uvodom proizvede učinak ekscesa u hladnoj akademskoj sredini, naročito u kontekstu ovakvog svečanog predavanja.²¹

Međutim, ako uzmemo u obzir da ovaj dio predavanja ima funkciju uvodnog dijela govora održanog na College de France, lako ćemo uočiti korištenje

13

Početak ove rečenice predstavlja prema O'Learyju direktan, ali neimenovani citat iz Beckettovog romana *The Unnamable* (O'Leary, nav. dj., str. 104–105), dok Didier Eribon prepoznaje »blisku parafrazu« Becketta (Eribon, Didier. Michel Foucault / translated by Betsy Wing. Cambridge: Harvard University Press, 1991, str. 213).

14

Foucault, 1994, str. 115.

15

Isto.

16

Isto.

17

Isto, str. 116.

18

Isto.

19

Isto.

20

Poznato je Foucaultovo preferiranje fikcionalnog diskursa, i sam je ukazivao na to »da su sve njegove povijesne studije, u određenom smislu, djela 'fikcije'« (vidi Miller, James. *The passion of Michel Foucault*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000, str. 7). O »rasipnom korištenju evokativnog jezika« i retorike koja je »rezervirana za književna djela« vidi Rayner, nav. dj., str. 39.

21

Foucault je odgovorio kritičarima *Riječi i stvari* tonom ironične samoosude o svom »osjećaju vlastite bizarnosti« (*his sense of his own bizarreness*) i o svojoj »tako malo legitimnoj čudnovatosti« (*his so little legitimate strangeness*). Vidi O'Leary, Timothy. Foucault, experience, literature // *Foucault Studies* 5 (2008), str. 16.

retoričke figure *captatio benevolentiae*, tj. pridobivanja naklonosti. Kako to ističu retorički priručnici od Cicerona na dalje, jedna od funkcija uvodnog dijela govora je pridobiti pažnju i naklonost publike.²² Zbog toga možemo reći da Foucault kao govornik nastoji pridobiti pažnju i naklonost svojih slušatelja priznavanjem tegobe koju osjeća započinjući govor. Na početku govora također je bitno zadobiti povjerenje publike, što se postiže izražavanjem skromnosti. Govornik može izraziti skromnost na način da prizna kako je predmet o kojem treba govoriti težak i zamršen.²³ Predmet Foucaultovog govora je poredak diskursa, a o teškoći i zamršenosti ove teme on govori na više mjesta u uvodu: diskurs je »osebujan«, »pogibeljan«, »možda i zlokoban«, on je »opasan«, »prolazan« i »nestalan«. Na kraju uvoda predavač govori o nemiru »zbog osjećaja da su u tom svakodnevnom i jednoličnom djelovanju sadržane moći i opasnosti koje je teško zamisliti«. ²⁴ Zbog ovih razloga, teškoća počinjanja koju osjeća predavač proizlazi iz teškoće same teme govora. Drugi način dobivanja naklonosti publike koju ističu retorički priručnici je pobuđivanje osjećaja. Naime, potrebno je da govornik na početku govora stvori kontakt s publikom, čiji cilj je da slušatelji »napuste misli i raspoloženja što ih trenutno zaokupljaju« i da ih se uvuče »u istu struju misli i osjećaja«. ²⁵ Uvodni dio Foucaultovog govora može se objasniti kroz namjeru pobuđivanja osjećaja jer ga obilježava osobni ton predavača kojim progovara o osjećajima vezanim uz situaciju počinjanja govora i uz temu govora. Budući da govor predstavlja uvod, početak niza predavanja, još je važnije potaknuti publiku da uđe »u istu struju misli i osjećaja« s predavačem.

Izražavanje teškoće počinjanja vezana je, osim uz formu i konvencije govora, također uz temu koju Foucault razvija u daljnjem tijeku izlaganja, a to je tema autorstva. Naime, neposredno nakon uvoda, predavač govori o nekim procedurama kojima društvo nastoji umanjiti moći i opasnosti diskursa. Radi se o dvije vrste procedura: vanjske procedure su zabranjeni govor, odvajanje ludila i volja za istinom, a unutarnje komentar, autor i disciplina.²⁶ Autor je, u tom kontekstu shvaćen kao »princip grupiranja diskursa, kao jedinstvo i izvor njegovih značenja, kao žarište njegove koherentnosti«. ²⁷ Jedna od niti vodilja ovog predavanja upravo je raskrinkavanje ovih mreža moći koje sapinju i ograničavaju diskurs. Kako se u tom svjetlu može vidjeti tematiziranje teškoće počinjanja?

Kad predavač u prvim rečenicama izražava želju da ne bude »onaj od koga dolazi diskurs«, u tome se ogleda otpor shvaćanju prema kojem bi on kao autor predavanja predstavljao princip »jedinstva i izvora značenja« svog diskursa, tj. ne želi da njegovo autorstvo bude dio procedura ograničavanja diskursa. Nasuprot toga, on želi da njegov diskurs bude »beskrajno otvorena prozirnost«, a on kao autor »nasumični učinak njegova odvijanja«. Ovdje već vidimo povezanost teme teškoće počinjanja i dvaju suprotstavljenih koncepata autorstva: tradicionalnog i suvremenog. Tako želju da se ne mora započinjati možemo tumačiti kao želju Foucaulta kao autora da ne preuzme tradicionalnu ulogu autora, nego da zauzme mjesto i ulogu autora novog vremena.

Drugi dio autobiografskog okvira predavanja predstavlja njegov završni dio koji na drugi način razrješava zagonetku priželjkivanog »bezimenog glasa« i teškoće počinjanja. Nakon što je u glavnom dijelu predavanja izložio nacrt istraživanja koja namjerava izložiti u idućim predavanjima, predavač nastavlja navodeći imena osoba koje su mu služile kao »model i oslonac« u započetim istraživanjima.²⁸ Na početku navodi Georgesu Dumézila i utjecaj koji je na njega izvršio novim načinom analiziranja diskursa, kao i Georgesu Canguilhema s drugačijim gledanjem na povijest znanosti. Nakon toga slijedi

opsežni *hommage* Jeanu Hyppoliteu, svom prethodniku na katedri. Predavač govori o utjecaju koji je imao na njegov rad time »što je on za nas i prije nas neumorno slijedio put koji nas odvaja i udaljuje od Hegela« i time što je iznio na vidjelo tu »sablansnu sjenku« s kojom filozofi vode »nedorečenu bitku« sve do danas. Zbog dubokog i još nerazriješenog odnosa suvremene filozofije prema Hegelovoj ostavštini predavač naglašava da je bitno vidjeti »što je još uvijek hegelovsko u onome što nam omogućuje da mislimo protiv Hegela«. Hyppoliteova je zasluga u tome što je »iz naše modernosti želio iskušati hegelizam, a time i filozofiju«, a najviše u nekoliko pomaka koje je učinio »spram te [Hegelove] filozofije i spram filozofije kako ju je Hegel poimao«. Jedan od pomaka ogleda se u shvaćanju filozofije kao »nedostižne misli totaliteta«, u tome da se filozofija mora pozabaviti »promišljanjem, a ne reduciranjem pojedinačnosti povijesti«. Foucault naglašava ovaj pomak koji se ogleda u pitanju: »što je s poviješću i što je onaj početak koji otpočinje s pojedinačnim individuumom, u određenom društvu, u određenoj društvenoj klasi, i to usred borbi?«²⁹ U svemu tome Foucault vidi da je Hyppolite zahvatio i formulirao najvažnije probleme našeg vremena i time omogućio njegov rad.

Ovaj dio predavanja možemo shvatiti kroz govorničku konvenciju prema kojoj predavač u određenim prigodama iskazuje zahvalu osobama koje imaju udjela u njegovim dostignućima. Ovaj običaj je, prema Foucaultovim riječima s početka predavanja, jedan od »ritualiziranih oblika« kojim institucija svečano obilježava početke kako bi bili »što bolje označeni«. Izgleda, kako se bliži kraj predavanja, da želja nije mogla ostvariti diskurs koji bi bio »beskrajno otvorena prozirnost« iz koje bi »jedna za drugom, proizlazile istine« i kojem bi se autor diskursa mogao prepustiti da ga nosi »kao sretnu lualicu«. Na taj način ovo predavanje koje je započelo u znaku želje završava u znaku institucije.

Na kraju, Foucault završava pohvalu svojem učitelju i mentoru riječima:

»Upravo zbog toga što sam od njega preuzeo smisao i mogućnost onoga što činim, upravo zbog toga što me on vrlo često prosvjetljivao kada sam se naslijepo trudio, želio sam svoj rad staviti pod njegov znamen i pozivajući se na njega završiti prikaz svojih zamisli.«³⁰

Ovom rečenicom predavač završava prikaz Hyppoliteove ostavštine na koju se oslanja njegov rad i počinje osobna zahvala. Kad se predavač prisjeća da ga je on »vrlo često prosvjetljivao kada (...) se naslijepo trudio«, ponovno se primiče »pragu svoje povijesti« s početka predavanja.

Koristeći ponovno jedan od »ritualiziranih oblika« svečanog govora, predavač zahvaljuje na časti koja mu je iskazana i njegovom izboru koji »dobrim

22
Vlašić, Jelena; Pletikos, Elenmari. Uvodni dio govora: kako privući pozornost i stvoriti naklonost publike? // *Medijska istraživanja* 12, 2 (2006), str. 8.

23
Ovaj način pridobivanja naklanosti Curtius naziva topikom »afektirane skromnosti« (skromnosti koja je afektirana jer je govornik sam ističe), i nalazi brojne primjere teme »drhtanje pred građom koju treba svladati« od Jeronima do Klopstocka (Curtius, Ernst Robert. *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Matica hrvatska, 1971, str. 89–91).

24
Foucault, 1994, str. 116.

25
Škarić, Ivo. *Temeljci suvremenog govorništva*. Zagreb: Školska knjiga, 2000. Cit. prema Vlašić, nav. dj., str. 9.

26
Foucault, 1994, str. 116–126.

27
Isto, str. 123

28
Foucault, 1994, str. 139–142.

29
Isto, str. 141.

30
Isto, str. 142.

dijelom znači pohvalu koju njemu [Hyppoliteu] upućujete«. U skladu s tim, predavač nastavlja:

»Iako se ne osjećam doraslim zadaći njegova sljedbenika, ipak znam da bih bio sretan kad bi me večeras ohrabrivao njegov oprost.«³¹

U kontekstu završetka govora i iskazivanja zahvala u kojima prevladava retorika skromnosti, čini se da je razlog traženja oprosta nedoraslost predavača uloži sljedbenika. Međutim, traženje oprosta na ovom mjestu izlazi iz okvira govorničkih konvencija i naznačuje da je dug koji predavač osjeća prema svom prethodniku veći nego što se to do sad dalo naslutiti. Taj puno veći Hyppoliteov udio ne počiva samo na utjecajima koje je on imao na Foucaultov stručni rad nego na dubljem odnosu koji završne rečenice istodobno otkrivaju i skrivaju.³² Jer u njima se predavač ponovno vraća na teškoću o kojoj je bilo riječi na početku predavanja:

»I sada bolje razumijem zašto mi je maloprije bilo tako teško otpočeti. Sada znam koji je to glas što sam ga priželjkivao da mi prethodi, da me nosi, da me poziva na govor i da se ukotvi u mom vlastitom diskursu. Znam što mi je sačinjavalo toliku tegobu da uzmem riječ – uzimam je na ovom mjestu gdje sam je slušao, a gdje više nema njega da me čuje.«³³

Nastavak ovog rada predstavlja produženu interpretaciju zadnjeg citiranog odlomka, s glavnim naglascima na »oprostu« koji predavač priželjkuje od svog prethodnika, i završnoj rečenici u kojoj se razrješava napetost koja visi nad predavanjem od njegovog početka. Zbog toga će težište prvog dijela istraživanja biti karakterizacija odnosa između Foucaulta i Hyppolitea koji bitno određuje ovaj diskurs. Pomoću motiva oprosta doći ćemo do dubljih sastavnica ovog odnosa. Mislim da će ova analiza dati plodno tlo za nov način razjašnjenja Foucaultove autorske pozicije u ovom tekstu. Za drugi dio istraživanja polazište će biti završna rečenica u kojoj se krije (ili se prilično jasno nagovještava) druga bitna riječ – smrt. Kontekst smrti u kojem se odvija predavanje bit će temelj za preispitivanje Foucaultovih teza o odnosu smrti i pisanja.

Paternalistička mreža odnosa

Foucault u svom *homageu* Hyppoliteu na završetku predavanja spominje da se on potrudio objelodaniti »tu veliku, pomalo sablasnu Hegelovu sjenku, koja luta od 19. stoljeća i s kojom se vodi nedorečena borba«. Primjenjujući isti slikoviti izraz, može se reći da se nad ovim predavanjem nadvila također jedna velika, pa i sablasna sjenka – Hyppoliteova sjenka: od početnog prizivanja »jednog bezimenog glasa«, preko priznanja da ovom liku duguje smisao i mogućnost onoga što čini, do završnog priznanja da je upravo njegov glas priželjkivao. Sjenka je, naravno, sablasna zbog toga što se radi o osobi koja više nije živa, ali i zbog nejasnog, maglovitog odnosa predavača i tog lika. Na putu prema otkrivanju karaktera ove sablasne sjenke i razjašnjavanju spomenutog odnosa poslužit ćemo se Derridaovim tekstom »Platonova ljekarna« (*La Pharmacie de Platon*),³⁴ poglavlju iz njegove knjige *La Dissémination*.

U ovom ranom tekstu iz 1972. Derrida analizira Platonovu osudu pisanja kao čin kojim se konstituirala zapadnjačka filozofija, iščitavajući završni dio dijaloga *Fedar*. Ova osuda pisma temelji se na egipatskom mitu o izumitelju pisma, bogu Theuthu, koji ga predstavlja kralju svih bogova Thamusu (Ammonu) zajedno s ostalim izumima i umijećima: računanjem, geometrijom i astronomijom. Theuth predlaže kralju da se ova umijeća dadu na korištenje svim Egipćanima, ali ga kralj prije toga želi ispitati o korisnosti svakog od

njih. Korist od pisanja Theuth vidi u tome što će »ovo umijeće učiniti Egipćane mudrijima i poboljšati pamćenje: moj izum je lijek (*pharmakos*), kako za pamćenje, tako i za mudrost.«³⁵ Međutim, kralj odgovara pobijajući ove argumente da će ovaj izum »rađati zaborav u dušama onih koji ga nauče jer neće imati potrebu vježbanja pamćenja budući da će se oslanjati na napisano.«³⁶ Prema tome, zaključuje da »pisanje nije lijek za pamćenje nego za podsjećanje«. Kralj također negira korist koju bi ovo umijeće imalo kao lijek za mudrost jer »zahvaljujući tebi i tvom pronalasku, tvoji učenici će čitati u velikoj mjeri bez dobrobiti učiteljeve pouke; u skladu s tim, podržavat će privid velikog znanja, dok će oni u stvari biti većinom nesposobni za pravo prosuđivanje«³⁷ i zaključuje da će oni koji ga nauče biti opskrbljeni prividnom, a ne istinskom mudrošću.

Čin kojim Theuth predstavljanja pisanje Thamusu Derrida prepoznaje kao čin prezentiranja, predaje poklona koji vazal nudi u počast svome gospodaru, budući da je Theuth božanstvo niže razine (polubog) prema Thamusu koji je kralj kraljeva i bog bogova.³⁸ Kralj je onaj koji procjenjuje vrijednost ovog dara i zbog toga pisanje kao dar nema vrijednost u sebi, nego ukoliko i u mjeri u kojoj je kralj bogova potvrđuje. Ovaj dar, ovo pisanje kralj doživljava kao proizvod koji ne samo što nije njegov, koji mu dolazi *izvana*, nego također *ispod* (od podređenog boga u hijerarhiji). Derrida naglašava ovu superiornost boga Thamusa jer to što on ne zna pisati nije znak njegove nemoći, već suprotno – njegove suverene neovisnosti. On nema potrebe pisati jer on govori, izriče, naređuje, i njegova je riječ (*logos*) dovoljna. Ovo je osobina koja ga bitno obilježava, i Derrida ga naziva »bog-kralj-koji-govori«. S ove pozicije, on će taj dar obescijeniti, upućujući ne samo na njegovu beskorisnost nego na opasnost i štetu. Na taj način ovaj »bog-kralj-koji-govori« nastupa s pozicije oca. Polazeći od ovog ujedinjavanja likova kralja, boga i oca u liku Thamusa, Derrida uočava »stalnost platonske sheme koja pripisuje porijeklo i snagu govora, točnije *logosa*, paternalističkoj poziciji«.

Vratimo se na ovom mjestu Foucaultovom »bezimеноm glasom« kojeg prizeljkuje na početku predavanja. Nije li to glas onoga koji bi diskursu davao vrijednost svojim potvrđivanjem, drugim riječima, nije li to glas oca? Nije li to glas oca koji »odavno prethodi«, na kojeg se predavač s lakoćom nastavlja, koji ga u trenutku govorenja potiče i hrabri: »Valja nastaviti, ne mogu nastaviti, valja nastaviti, valja izricati riječi ...«? Koji status, s druge strane,

31

Isto.

32

Time se ostvaruje »opasna povlastica slika da pokazuje skrivajući« (Foucault, Michel. Rađanje klinike: predgovor / prevela Sandra Prlenda // Gordogan 16, 39/40 (1995), str. 177).

33

Foucault, 1994, str. 142.

34

Služio sam se djelomičnim prijevodom Barbare Johnson ovog poglavlja na engleski, objavljenog u *A Derrida reader* (Derrida, Jacques. From »Plato's Pharmacy« in *Dissemination // A Derrida reader: between the blinds / edited, with an introduction and notes, by Peggy Kamuf. New York: Harvester Wheatsheaf, 1991*). Citirani dijelovi su u vlastitom prijevodu.

35

Isto, str. 116. Derrida se u navođenju dijelova *Fedra* služi prijevodom R. Hackforda (*The collected dialogues of Plato*. Princeton: Princeton University Press, 1961). U nedostatku novijeg hrvatskog prijevoda ovog dijaloga (nakon prijevoda Franje Petračića u izdanju Matice hrvatske iz 1894.), citirani dijelovi su vlastiti prijevod prema izdanju kojim se služio Derrida.

36

Vidi isto, str. 128–129.

37

Isto.

38

Vidi isto, str. 116–118.

ima diskurs kojeg karakterizira teškoća »uzimanja riječi«, diskurs koji ne želi imati početak, čiji početak ne želi biti početak?

U potrazi za odgovorom promotrimo Derridaovu tezu o razlici između govora (*logosa*) i pisanja kod Platona. Dok *logos* postoji samo ukoliko ga podupire istovremena prisutnost oca koji »govori za njega i odgovara za (umjesto) njega«, ³⁹ pisanje se definira upravo kao odsutnost oca. Ona može poprimiti različite modalitete: izgubiti oca prirodnom ili nasilnom smrću, slučajnim nasiljem ili patricidom, a tu su i različiti modaliteti traženja očinske prisutnosti. Derrida uočava na jednom mjestu u Sokratovim riječima inzistiranje, bilo sućutno ili oholo, na »bijedi *logosa* (...) opredijeljenog za pisanje«⁴⁰. Ta bijeda je dvosmislena: s jedne strane to je nevolja napuštenog djeteta koje treba »ne samo prisutnost punu pažnje, nego i prisutnost koja će se brinuti o njegovim potrebama«, a s druge strane netko ga može i optuživati što je postiglo neovisnost i »spokojnu samodostatnost«. Zbog toga je i želja za pisanjem »s pozicije onoga koji nosi žezlo (...) naznačena, imenovana i optužena kao želja za napuštenošću i patricidna subverzija«. Pisanje ima status siročeta koje »budući da nije ničije dijete u trenutku kad se ostvaruje upisivanje jedva da ostaje dijete uopće i ne prepoznaje (ne priznaje) više svoje porijeklo, bilo legalno ili moralno«.⁴¹

Nije li Foucaultov diskurs time što ne želi imati početak (što ne želi biti početak) diskurs koji »ne prepoznaje više svoje porijeklo« jer »nije ničije dijete u trenutku kad se ostvaruje«? Ne prepoznamo li u ovom diskursu status djeteta kojem nedostaje prisutnost oca, »prisutnost koja će se brinuti o njegovim potrebama«, i koje se zato ne osjeća sposobno ulaziti samo »u taj opasan poredak diskursa (...) s njegovom oštrinom i odlučnošću«.⁴² Diskurs »Poretka diskursa« snažno obilježava ovaj »status siročeta« koji još više podcrtava suprotnost prema statusu *logosa* koji je »živ po tome što ima živog oca (...) oca koji je *prisutan*, *stoji* blizu njega, iza njega, unutar njega, podupire ga svojom čestitošću, brine se o njemu osobno«.⁴³ Želji za očevom prisutnošću odgovara glas institucije kao glas oca koji nudi »poredak zakona«, diskursu u kojem je »udijeljeno mjesto koje ga poštuje i razoružava« i koji mu daje moć.

Međutim, kako završava ovaj diskurs u tom traganju za odsutnim ocem? Na kraju glas i lik oca dobiva ime te se otkriva razlog odsutnosti oca kao posljedica prirodne smrti. Predavač se otkriva kao »njegov sljedbenik« i prepoznaje svoje »legalno i moralno« porijeklo, iako se ne osjeća doraslim zadaći koju donosi ta pozicija. Izgleda kao da se napetost stvorena na početku iskazivanjem teškoće počinjanja i traženjem očinske prisutnosti razrješava otkrivanjem »legalnog i moralnog« porijekla i pozicije predavača kao sina. Međutim, iako predavač (možda) dokazuje svoj status zakonitog sina,⁴⁴ njegov diskurs bitno određuje odsutnost oca jer, kao i pisanje kod Derride, »nije ničije dijete u trenutku upisivanja«.

Kako bismo odredili pravi status ovog diskursa, vratimo se na glavni dio predavanja. U njemu se ispituju procedure koje u svakom društvu kontroliraju proizvodnju diskursa. Ovo ispitivanje ide u smjeru raskrinkavanja mreža moći u društvu koje drže pod kontrolom moći i opasnosti diskursa. Ne čini li ovakav diskurs subverziju očinskog principa, u kojem otac predstavlja ujedinjavajuću figuru »boga-kralja-koji-govori«, onoga koji dodjeljuje porijeklo i snagu *logosu*? U tom slučaju, ne pojavljuje li se suprotnost između onoga što predavač iskazuje (u autobiografskom okviru) – želja za očinskom prisutnošću i potporom, i onoga što diskurs čini (u svom glavnom dijelu) – raskrinkavanje postupaka kojima očevi društva (tj. oni koji imaju moć) kontroliraju proizvodnju diskursa? Zbog toga se i za ovaj, kao i za Platonov tekst, može

reći da sadrži u sebi napetost, suprotnost između proglašenog i nedozvoljenog (zabranjenog) patricida.⁴⁵ Pri tome 'nedozvoljenim patricidom' možemo označiti one silnice u ovom diskursu koje idu *prema* oca, traženje očinske prisutnosti i podrške, koje afirmiraju princip očinstva i priznaju autoritet oca kao onoga koji dodjeljuje vrijednost. U samom diskursu te se silnice ostvaruju kroz afirmativni dio odnosa predavača i oca poosobljenog u liku Hyppolitea. Drugi pol napetosti koju nosi ovaj diskurs, pol proglašenog patricida, djeluje u onim silnicama koje idu *od* oca, subverzivnim podrivanjem njegovog (ali i bilo kojeg drugog) autoriteta, a realizira se kroz negativni dio odnosa predavača i oca.

Istu vrstu paternalističkih odnosa prepoznajemo među dvama likovima o kojima govori predavač. Hegelova sjenka koja luta od 19. stoljeća i s kojom se bore filozofi do danas također je sjenka oca s kojom se bori »cijela naša epoha« koja »nastoji pobjeći od Hegela« Hyppolite je također djelovao u sjenci ovog oca jer njegovo djelo »mnogi stavljaju pod vladavinu Hegela«. Iako se smatra njegovim nastavljačem i tumačem, on je također »prije nas neumorno slijedio put koji nas odvaja i udaljuje od Hegela«, u čemu se ogledaju silnice proglašenog patricida. Ovaj odnos, dakle, ponavlja sve suprotnosti i napetosti koje karakteriziraju paternalističku mrežu odnosa.

Predavanje završava igru privlačenja i odbijanja, približavanja i odvajanja od oca završnim afirmativnim uzletom *prema* oca, usred kojeg se pojavljuje motiv oprosta: »Iako se ne osjećam doraslim zadaći njegova sljedbenika, ipak znam da bih bio sretan kad bi me večeras ohrabrivao njegov oprost«. Traženje oprosta⁴⁶ može se shvatiti kao posljedica cijelog skupa silnica ovog diskursa koje idu prema »proglašenom patricidu«.

Međutim, je li moguće otkriti i druge razloge za krivicu koja dovodi do priželjkivanja oprosta? Može li se, i u kojem smislu, primijeniti na ovaj diskurs Platonova osuda pisanja, prema kojoj će pisanje samo »podržavati privid velikog znanja«, dok će u stvari Theuthovi učenici biti »većinom nesposobni za pravo prosuđivanje«? Koji su razlozi ovako oštre osude pisanja kod Platona? Ona se, prema Derridau, temelji na definiranju pisanja kroz niz jasno odvojenih suprotnosti: dobro i zlo, vanjskost i unutarnjost, istinito i lažno, bit i privid. Ono se samo prividno pokazuje kao korisno za pamćenje, dok je u stvari loše za pamćenje jer je mu je izvanjsko, »korisno ne za znanost, nego

39

Isto, str. 117.

40

Isto, str. 118.

41

Isto.

42

Dakle to je diskurs koji ne želi zauzeti svoje mjesto među drugim diskursima, kao što i njegov tvorac, autor, ne želi biti onaj »od koga dolazi diskurs«.

43

Derrida, nav. dj., str. 118.

44

Kod Platona se odnos žive, izgovorene riječi prema pisanoj riječi opisuje kao odnos zakonitog brata prema nezakonitom, što se naročito vidi u prijevodu Harolda Northa Fowlera:

»legitimate brother of this bastard one« (Platon. Euthyphro; Apology; Crito; Phaedo; Phaedrus. Cambridge, MA; London: Harvard University Press, 1995, str. 567).

45

Ova distinkcija javlja se kod Derridaa u kontekstu suprotnosti između pisanja i živućeg *logosa*, od kojih prvi čini ono što drugi sebi zabranjuje, ili misli da si može zabraniti. Ovo je pokušaj prijevoda dvaju izraza koji u engleskom prijevodu glase *patricide prohibited* i *patricide proclaimed*; vidi Derrida, nav. dj., str. 118.

46

Kao izgubljeni sin iz evandeoske parabole (Lk 15,11–32) koji se nakon odbacivanja oca, odvajanja i lutanja vraća s kajanjem, i zadobiva oprost od oca.

za uvjerenja, ne za istinu, nego za privid«. ⁴⁷ Daljnji razlog za ovakvu osudu pisanja temelji na shvaćanju da je pisanje nadopuna, nadomjestak pamćenja. Budući da je pamćenje sa svoje strane također ograničeno, jer uvijek treba znakove da bi prizvalo ne-prisutnost, ono je već zatrovano svojim prvim nadopunom – podsjećanjem (*hypomnesis*). Na taj način se pisanje kod Platona prikazuje kao dio »procesa udvostručavanja u koji smo sudbinski uvučeni« jer ono predstavlja nadopunu nadopune. ⁴⁸

Predavanje »Poredak diskursa«, kao i pisanje prema ovoj interpretaciji, bitno obilježava odsutnost oca. Ono završava traženjem oprosta i žaljenjem što više nema onoga od kog bi se moglo tražiti oprost. Štoviše, predavač uzima riječ na istom mjestu gdje je slušao riječ oca »a gdje više nema njega da me čuje«. Žalac koji se osjeća u završnim riječima predavanja počiva na uvidu o definitivnoj nemogućnosti daljnje komunikacije između učitelja i učenika. Prednost poučavanja, čiju prednost pred pisanjem ističe Thamus, je u tome što se temelji na živoj riječi, pri čemu učitelj ima ulogu oca koji je prisutan u trenutku pouke i osposobljava učenika za »pravo prosuđivanje«. Zbog toga se napetost i tegoba početka predavanja ne razrješava prepoznavanjem »bezi-menog glasa« i lika oca, nego se pojačava. U ovoj tegobi završetka može se prepoznati sumnja (naziru li se tu ispod nekoliko slabih riječi »borbe i rane« s početka predavanja?) da ovo predavanje također snosi posljedice Thamusovog prokletstva: »podržavanje privida širokog znanja« i nemogućnost postizanja »pravog prosuđivanja«? Ova sumnja krajnja je posljedica smrti kao trajne i nepovratne odsutnosti oca, i ona otvara mogućnost za preispitivanje djela njegovog nastavljača.

Smrt i pisanje

Tema smrti otvara pitanje o odnosu smrti i pisanja, kao i novom vidu pod kojim se može promatrati smrt autora. Foucault se bavi ovim pitanjima u već spomenutom tekstu »Što je to autor?«. Citirajući Beckettovu rečenicu »Zar je važno tko govori?«, on prepoznaje ravnodušnost u kojoj se ogleda jedan od temeljnih etičkih principa suvremenog pisanja. ⁴⁹ Jedna od tema kroz koju se ovaj zaokret uočava je srodnost pisanja i smrti. U starovjekovnoj koncepciji grčke epike junak prihvaća ranu smrt jer njegov život, posvećen i uzveličan njegovom smrću, prelazi u besmrtnost, a epska naracija nadoknađuje njegovo prihvaćanje smrti. Drugi primjer su priče iz *1001 noći* u kojoj akteri »nastavljaju svoje pripovijedanje kasno u noć kako bi pretekli smrt i odgodili neizbježan trenutak kada će svi morati zašutjeti«. Na taj način pripovijedanje postaje napor da se »isključi smrt iz kruga egzistencije«. ⁵⁰ Za razliku od ove koncepcije u kojoj govorena i pisana naracija služi kao zaštita od smrti, u suvremenoj kulturi pisanje je povezano sa žrtvovanjem života, postaje »dobrovoljno uništenje jastva« koja se ogleda u »potpunom brisanju individualnih karakteristika autora«. ⁵¹ Foucault inzistira na ovom promijenjenom odnosu pisanja i smrti i naglašava da se taj odnos ne vidi dovoljno jasno u onome što suvremena teorija naziva *écriture*. Ovim pojmom označava se temeljit pokušaj da se »razrade uvjeti bilo kojeg teksta, uvjeti prostorne raspršenosti kao i uvjeti vremenskog pregrupiranja«. ⁵² Međutim, Foucault uočava da se korištenjem ovog pojma »empirijske osobine autora prebacuju u transcendentnu anonimnost« ⁵³ i tako, brišući »iznimno vidljive znakove autorske empirijske aktivnosti«, dolaze do izražaja »religijski i kritički načini karakterizacije«. ⁵⁴ Tako on u koncepciji pisanja kao odsutnosti vidi »prebacivanje u transcendentalne termine religijskog uvjerenja (...) i estetičkog principa koji

proglašava opstanak djela kao vrstu enigmatske nadopune autora i preko nje-gove smrti.«⁵⁵

Dakle, u tradicionalnoj koncepciji pisana i usmena naracija služi kao lijek od smrti, djelo postaje enigmatska nadopuna autora, dok u suvremenoj koncepciji djelo ubija svog autora i ostaje samo neosobni koncept *écriture*, pisanja. Postavlja se pitanje je li u »Poretku diskursa« prisutan tradicionalni odnos pisanja i smrti, tj. je li u njemu prisutna potraga za lijekom protiv smrti, ili je veza sa smrću vidljiva preko »singularnosti autorova odsustva«?⁵⁶

U potrazi za odgovorom krenut ćemo od onog dijela teksta u kojem je riječ o odnosu Hyppoliteovog djela i Hegelove filozofije. Uočili smo među ovim likovima paternalistički odnos s elementima patricidne subverzije, koji u tome ponavlja elemente odnosa između Hyppolitea i Foucaulta. Među njima se može uočiti i odnos prethodnik–sljedbenik. Hyppolite je Hegelov sljedbenik, nastavljač, jer »njegovo djelo mnogi stavljaju pod vladavinu Hegela«. On je njegov tumač, kako u pedagoškom smislu (u nastavi), u smislu primjene, tumačenja iz sadašnjosti (»iz naše je modernosti želio iskušati hegelizam«), tako i kao prevoditelj Hegelove *Fenomenologije duha* na francuski (takoder jedna vrsta interpretatora, tumača⁵⁷). Nije li Hyppoliteovo djelo, ovako povezano s Hegelom, »enigmatska nadopuna« Hegela i nakon njegove smrti?

Na isti način, možemo reći da Foucaultovo djelo, niz predavanja koje započinje na College de France, predstavlja nastavak Hyppoliteovog djela i nadvladavanje njegove smrti. U završnom *hommageu* svom mentoru Foucault tumači da izbor njega kao predavača predstavlja pohvalu Hyppoliteu, što bi značilo da je njegov izbor uvjetovan time što je smatran nastavljačem Hyppoliteovog djela. Inauguralno predavanje koje Foucault drži kao nastavljač je njegov *exegi monumentum* koji podiže Hyppoliteu kao svom prethodniku, mentoru, uzoru, autoritetu, dakle ocu.⁵⁸

Međutim, odnos Foucaulta prema svom prethodniku ima i svoju drugu stranu. Derridina analiza osobina koje imaju pisani znakovi (*typoi*) pomoći će u osvjetljavanju te strane odnosa. Pisani znakovi, s jedne strane, nose u sebi jednu dimenziju besmrtnosti, vječnosti (uvjetno govoreći) napisanoga. Onaj koji

47
Derrida, nav. dj., str. 129–130.

48
Isto, str. 134.

49
Foucault, 1980, str. 115–116.

50
Zanimljiva je sličnost s rečenicom u kojoj André Gide govori da je jedan od najvažnijih razloga koji ga nagone na pisanje »staviti nešto van domašaja smrti«. Vjerojatno nije slučajno da ovu rečenicu citira Maurice Blanchot, koji je značajno utjecao na Foucaulta, u knjizi *L'espace littéraire* (cit. rečenica iz djelomičnog srpskog prijevoda objavljenog u knjizi Eseji: izbor. Beograd: Nolit, 1960, str. 19).

51
Foucault, 1980, str. 117.

52
Isto, str. 119.

53
Isto, str. 120.

54
Isto.

55
Isto.

56
Isto, str. 117.

57
Zanimljivo je da su u hrvatskom jeziku bliska semantička polja riječi 'prevoditelj' i 'tumač' (ova druga riječ se također koristi u značenju 'prevoditelj', npr. 'sudski tumač'), a u francuskom riječ 'interprete' pokriva semantičko polje hrvatskih riječi 'prevoditelj' i 'tumač'.

58
U pojmu očinstva sadržan je također element nadopune u potomcima, i na taj način nadvladavanja smrti.

ima na raspolaganju sposobnost pisanja zna »da uvijek može ostaviti svoje misli vani ili ih kontrolirati izvanjskim sredstvom, fizičkim, prostornim, površinskim oznakama«⁵⁹ i da se može osloniti na to sredstvo. Trajnost pisanih znakova, koji ostaju kad onaj koji ih je pisao nije više prisutan, na prvi pogled predstavlja njihovu vrlinu: »Oni [znakovi] će ga predstavljati ako ih on i zaboravi, oni će prenositi njegovu riječ čak i ako njega neće biti tu da im dâ život«.⁶⁰ Međutim, u korijenu ove mogućnosti prenošenja riječi bez nazočnosti onoga koji ih je pisao leži mogućnost iznevjeravanja njegove misli. Ovdje je na djelu iznevjeravanje oca kao tvorca, kao onog od kog potječu znakovi.

Djelo obojice nastavljača u »Poretku diskursa« je pod znakom sumnje u odnosu na svoje prethodnike. Hyppolite se pita (kao sin koji se boji iznevjeriti oca): »Može li još postojati filozofija koja ne bi bila hegelovska? Nije li nužno nefilozofsko ono što je u našem mišljenju nehegelovsko?«. U Foucaultovom traženju oprosta također se može naslutiti sumnja da je svojim djelom (pisanjem) iznevjerio oca. Osim toga, u odnosu na Hegela on jasno priznaje da ono što je rekao u pogledu diskursa »iznevjeruje hegelovski logos«.⁶¹

Ova sposobnost prenošenja riječi koje *typoi* nastavljaju vršiti i ako onaj koji ih je pisao više nije prisutan ide i preko granica smrti: »Čak i ako je on mrtav, i samo *pharmakon* može biti gospodar s takvom moći, preko smrti, ali također u dosluhu s njom.«⁶² Ovaj moćni *pharmakon* djeluje u dosluhu sa smrću zbog veze svog izumitelja i boga Theutha,⁶³ i bitno ga obilježava upravo borba protiv smrti. Pisanje se u stvari pokazuje kao lijek protiv smrti, a ne lijek za pamćenje i mudrost, kakvim ga Theuth predstavlja kralju.

Zaključak koji Derrida izriče da je »pisanje uvijek uključeno u pitanja života i smrti« možemo primijeniti i na poimanje autorstva. Tradicionalni koncept nadvladavanja smrti kroz umjetnost,⁶⁴ znanost, odnosno djelo koje ostavlja trag *aere perennius*, prvotno se odnosi na autora djela, kojeg njegovo djelo zastupa »preko smrti, ali također u dosluhu s njom«.

* * *

I na kraju, analizirajući tekst »Poretka diskursa« s gledišta definicije pisanja kao odsutnosti oca dolazi se do zaključka da je bit ovog diskursa iznevjeravanje oca. Ovo iznevjeravanje naslućuje se u traženju oprosta i žaljenju što »više nema njega da me čuje« jer sin očekuje odgovor oca na ovu patricidnu subverziju – kaznu, dobroćudni ukor ili čak obradovani doček *razmetnog sina*. Može se reći da je ovaj diskurs tražio smrt od svog tjeskobnog početka, da ju je osvješćivao pomalo idući prema kraju, i da je završio na istom mjestu koje je i njegov pravi izvor: borba sa smrću.

Ne prolazi li svako pisanje taj »prvotni itinerer«⁶⁵ koji vodi od smrti do pisanja, i povratni put kojim se pisanjem dolazi do smrti?⁶⁶ I ne ponavlja li svako umijeće čitanja taj isti put?

Literatura

Blanchot, Maurice. Eseji: izbor. Beograd: Nolit, 1960.

Burke, Sean. Autor i smrt čovjeka // Autor, pripovjedač, lik / priredio Cvjetko Milanja. Osijek: Svjetla grada; Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Pedagoški fakultet, 2000.

Curtius, Ernst Robert. Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje. Zagreb: Matica hrvatska, 1971.

Derrida, Jacques. From »Plato's Pharmacy« in Dissemination // A Derrida reader : between the blinds / edited, with an introduction and notes, by Peggy Kamuf. New York: Harvester Wheatsheaf, 1991.

Eribon, Didier. Michel Foucault / translated by Betsy Wing. Cambridge: Harvard University Press, 1991.

Foucault, Michel. What is an author? // Language, counter-memory, practice: selected essays and interviews / Michel Foucault; edited with an introduction by Donald F. Bouchard; translated from the French by Donald F. Bouchard and Sherry Simon. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1980.

Foucault, Michel. Poredak diskursa // Znanje i moć / izbor priredili Hotimir Burger i Rade Kalanj; prijevod Rade Kalanj. Zagreb: Globus, 1994.

Foucault, Michel. Rađanje klinike: predgovor / prevela Sandra Prlenda // Gordogan 16, 39/40 (1995).

Foucault, Michel. Riječi i stvari: arheologija humanističkih znanosti / s francuskog preveo Srdan Rahelić. Zagreb: Golden marketing, 2002.

Miller, James. The passion of Michel Foucault. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.

O'Leary, Timothy. Foucault's turn from literature // Continental Philosophy Review 41 (2008), str. 89–110. URL: <http://springerlink.metapress.com/content/u6j405v81g172k8w/fulltext.pdf>.

O'Leary, Timothy. Foucault, experience, literature // Foucault Studies 5 (2008). URL: <http://rauli.cbs.dk/index.php/foucault-studies/article/viewFile/1407/1510>.

Platon. Euthyphro; Apology; Crito; Phaedo; Phaedrus / with an English translation by Harold North Fowler. Cambridge, MA; London: Harvard University Press, 1995.

Rayner, Timothy. Between fiction and reflection: Foucault and the experience-book // Continental Philosophy Review 36 (2003), str. 27–43. URL: <http://springerlink.metapress.com/content/p303443h28wq1438/fulltext.pdf>

Vlašić, Jelena; Pletikos, Elenmari. Uvodni dio govora: kako privući pozornost i stvoriti naklonost publike? // Medijska istraživanja 12, 2 (2006).

59

Derrida, nav. dj., str. 131.

60

Isto.

61

Time se ova dva očinsko-sinovska para ukrašavaju, i pokazuje se da lik koji ima funkciju sina u jednom paru ima funkciju oca u drugome paru.

62

Derrida, nav. dj., str. 131–132.

63

Derrida slijedi tragove koji vode od Platonomog mita prema drugim mitskim predajama, posebno prema Theuthu kao bogu prijelaza između suprotnosti i bogu ne-identiteta (vidi isto, str. 121–123).

64

O ovom konceptu koji »pripada našem novom Zapadu« i koji je vezan za »razvitak humanističke umjetnosti« vidi kod Blanchota (nav. dj, str. 19–20).

65

S. Burke koristi ovaj izraz govoreći o Nietzscheovoj metodi traženja u filozofskim tekstovima zaključaka koji su bili na početku (»filozof razmišlja od zaključka ka premisama«). Na taj način, Nietzsche se pokazuje kao jedan od »kritičara filozofijske nezainteresiranosti« za koje »umijeće čitanja postaje umijeće praćenja tog prvotnog itinerera ponad i protiv manifestne strukture teksta.« (Burke, nav. dj., str. 146)

66

Sličnu misao izriče Blanchot govoreći o Kafkinjoj »zadovoljnoj smrti« i njegovoj mogućnosti da umre kroz djelo koje piše: »to znači da je i samo delo jedno iskustvo smrti kojim treba izgleda prethodno raspolagati da bi se dospelo do dela i preko dela do smrti.« (Blanchot, nav. dj, str. 18–19).

Tomica Vrbanc

**In Absence of the Father: Authorial Position of Michel Foucault
in "The Order of Discourse"**

Abstract

The intention of this text is an attempt to deny Foucault's thesis on death of the author, an attempt using method of commenting one of his texts ("The Order of Discourse"), rather than analyzing all relevant texts and giving arguments against this thesis. By using this method of commenting, I am trying (in Foucault's own words from the foreword to The Birth of the Clinic) to "question discourse" by examining if and how this discourse alone denies thesis on death of the author. Other way of "questioning discourse" is the way in which Foucault's personal biography influences his work; this direction opens by uncovering the "nameless voice" from the beginning of this text. It is Foucault himself who admits influence of biographical facts on his work, and he recognizes that his whole work is founded on the elements of his own experience. Final course of analysis goes in direction of revealing the paternalistic web of relationships in this Foucault's text.

Key words

Michel Foucault, "the death of the author", concepts of authorship, autobiographic elements, rhetorical conventions, paternalistic position, speech vs. writing, death and writing